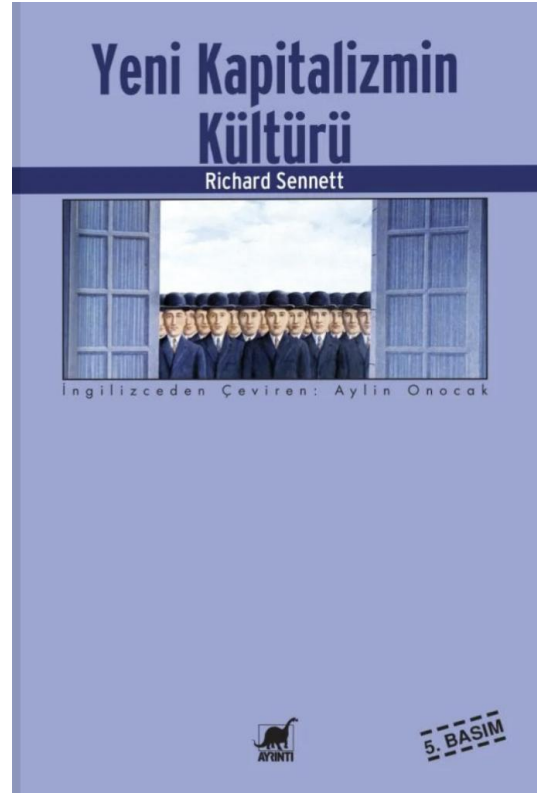

Küreselleşme ve Eğitim Sistemine Yansımaları Bağlamında Richard Sennett'in Yeni Kapitalizmin Kültürü Eserinin İncelenmesi¹

Uğur Akdeniz²

Richard Sennett, Yeni Kapitalizmin Kültürü adlı eserinde, daha önce yayımladığı Karakter Aşınması ve Saygı kitaplarıyla düşünsel açıdan bütünlük içinde, 21. yüzyılın başından itibaren sermaye ilişkilerinde yaşanan dönüşümü kültürel boyutlarıyla ele almaktadır. Bu çalışmasında Sennett, neoliberalizmin yalnızca bireyi değil, karşısına çıkan her türlü yapıyı (özellikle de modern kurumları) kendi işleyiş mantığına uygun biçimde dönüştürme kapasitesine dikkat çeker. Kitap, bu dönüşümün birey üzerindeki etkilerini anlamaya çalışırken, bireylerin bu etkileri toplumsal yaşama nasıl yansıttığını ve bunun kültürel sonuçlarını nasıl şekillendirdiğini çözümlemeyi amaçlar.

Sennett'in amacı yalnızca ekonomik sistemleri tanımlamak değildir; aynı zamanda insanın doğasıyla çelişen bu yapısal dönüşümlerin bireyin davranışlarına nasıl yansıdığını ve bu yansımaların toplumsal yaşamda ne tür sonuçlar doğurduğunu açığa çıkarmaktır. Buna göre neoliberalizmin kurumları kendi amaç ve beklentilerine uygun şekilde yeniden

¹ Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Birgül Ulutaş'ın yürüttüğü "Küreselleşme ve Eğitim Sistemine Etkileri" dersi kapsamında final ödevi olarak hazırlanmış; ders hocasının yönlendirmesiyle geliştirilerek yayına dönüştürülmüştür.

² ugur67akdeniz@gmail.com

düzenlemesi, insan yaşamının doğal ritmiyle bağdaşmayan bir hız, belirsizlik ve esneklik rejimini beraberinde getirmiştir. Burada bireyin doğması, gelişmesi ve olgunlaşması gibi, mesleki yaşamının da ancak zaman ve tecrübeyle anlam kazanabileceğine dolaylı bir vurgu yapılmaktadır. Ancak yeni kapitalist düzenin dayattığı “esneklik” anlayışı, bireyin emek ve zaman yoluyla oluşturduğu deneyim ve liyakata dayalı iş öğrenme ve kimlik oluşturma imkânını elinden almaktadır.

Sennett’in bu eseri, yalnızca ekonomik dönüşümün bir eleştirisi değil, aynı zamanda bireyin kimliğini, emeğini ve değer duygusunu nasıl yeniden tanımlamak zorunda bırakıldığını gösteren güçlü bir kültürel çözümlemedir. Bu kitap kritiği kapsamında, söz konusu dönüşümün birey üzerindeki etkileri, Sennett’in kavramsal çerçevesi doğrultusunda incelenerek değerlendirilecektir.

Yeni Kapitalizmde Kurumların Çözülüşü ve Bireyin Konum Kaybı

Richard Sennett, Yeni Kapitalizmin Kültürü adlı eserinin ilk bölümünde, bürokratik kapitalizmden esnek kapitalizme geçiş sürecinde bireyin ve kurumların yaşadığı kırılmaları ele alır. Bölüm boyunca yazar, kurumların yapısal dönüşümünü tarihsel örnekler ve sosyolojik kavramlarla harmanlayarak açıklarken, bu sürecin birey üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz eder.

Bölümün başlangıcında, kapitalist sistemin bireyleri giderek “şimdiki zaman”a hapsettiğine dikkat çekilir. Sennett’e göre, geçmişte bireylerin kariyer planlaması yapmasına imkân tanıyan yapılar yerini, kısa vadeli sonuçlar peşinde koşan kurumlara bırakmıştır. 1960’lı yıllarda Port Huron Bildirgesi gibi metinlerle ifade edilen bürokrasi karşıtı idealler zamanla yerini yönsüzlük ve aidiyetsizliğe bırakmıştır. Bu durumun sonucunda, birey ne geçmişe dayanabilir ne de geleceğe güven duyabilir hale gelmiştir (Sennett, 2024, s. 17–24).

Kapitalizmin bir dönem birey-kurum ilişkisini karşılıklı sadakate dayandırıldığını savunan Sennett, buna “toplumsal kapitalizm” adını verir. Prusya ordusu ve Bismarck dönemi Almanyası gibi örneklerle, bu yapıların bireye sadece istihdam değil, aynı zamanda yaşam anlamı sunduğunu ifade eder. Şirketler, sendikalar ve kamu kurumları, bireylerin hayatlarına yön veren sabit referans noktalarıydı. Bu kurumsal yapıların çözülmesi, bireyin dünyasını da parçalamıştır (Sennett, 2024, s. 24–30). Bu çözülmenin felsefi yönü ise, Max Weber’in “demir kafes” metaforu üzerinden tartışılır. Weber’in eleştirel bakışını yansıtan ve özgürlüğü kısıtlayıcı yönüyle anılan bu “kafes” metaforu Sennett’in yaklaşımıyla farklı bir çerçeveden düzen, güvenlik ve öngörülebilirlik olanakları sunmasıyla ele alınır. Bu yönüyle kafesten “kurtulmak”, özgürlük değil, yönsüzlük getirmiştir. Modern birey, kariyerine yön veremeyen, geçici projeler arasında sürüklenen bir figüre dönüşmüştür (Sennett, 2024, s. 30–36).

Kurumların mimarisindeki değişim de bu yönsüzlüğün başka bir yansımasıdır. Sennett, geçmişin hiyerarşik yapılarının yerini yatay ve esnek görünümlü ama işlevsel olarak daha karmaşık sistemlerin aldığını belirtir. Bu sistemlerde

sorumluluklar bulanıktır; kimsenin kimseye karşı net bir yükümlülüğü yoktur. Örneğin çokuluslu şirketlerin merkezsizleşmesi, otorite ve sorumluluğun anonimleşmesine neden olur. Shell gibi şirketlerin ulusal otoriteden bağımsız hale gelmesi buna örnek olarak verilir (Sennett, 2024, s. 36-42). Otoritenin değişen doğasına ilişkin değerlendirmesinde Sennett, geleneksel otorite figürlerinin silindiğini, yerlerine sorumluluktan kaçınan ancak daha yoğun denetim uygulayan yapılar geçtiğini söyler. Yöneticiler, karar alma sorumluluğunu alt kadrolara devrederek sorumluluktan kurtulmaya çalışırken, bu kadrolar üzerindeki performans baskısı daha da artar. Denetim daha görünmez ama daha yaygın hale gelmiştir (Sennett, 2024 s. 42-44). Bu dönüşüm, üç temel toplumsal eksikliği beraberinde getirir: sadakat eksikliği, gayriresmî güvenin kaybı ve kurumsal bilginin silinmesi. Sennett'e göre bireyler artık kurumlara bağlanmamakta, ilişkiler kısa vadeli ve güvencesiz olmaktadır. Kurumsal hafızanın yok olması, geçmiş deneyimlerin yeni nesillere aktarılmasını engeller. Bu durum hem bireylerin gelişimini hem de kurumların sürekliliğini olumsuz etkiler (Sennett, 2024, s. 44-50).

Bölümün sonunda, bireyin kendi yaşam anlatısını oluşturma çabasının da bu yapısal çözülmeden etkilendiği anlatılır. Sennett, bireyin artık kendi hayatına yön veremediğini, geçmiş deneyimlerini geleceğe taşıyamadığını belirtir. Silikon Vadisi'nde çalışan yazılımcılarla yaptığı görüşmelerde, bu bireylerin hiçbir kurumsal aidiyeti olmayan ama yüksek oranda esneklik ve geçicilik içinde çalışan insanlar olduğunu gözlemler. Bu durum, bireyin kimlik inşa sürecini kesintiye uğrattır (Sennett, 2024, s. 50-56).

Yetenek Kavramının Çöküşü ve İşe Yaramazlık Duygusu

Richard Sennett, Yeni Kapitalizmin Kültürü kitabının ikinci bölümünde, modern iş dünyasında bireylerin karşı karşıya kaldığı “işe yaramazlık korkusu”nu ve bu korkunun etrafında şekillenen “yetenek” mitini derinlemesine tartışır. Kitap, bireylerin ne yaptıklarıyla değil, hangi “potansiyeli” taşıdıklarıyla değerlendirilmesine yönelik eleştirisini çok katmanlı bir biçimde işler.

Sennett, bölüme Büyük Buhran döneminden kalan bir fotoğraf imgesiyle başlar: Fabrika kapılarında iş bekleyen erkekler. Bu görüntü, ona göre tarihsel bir nostalji değil, hâlâ süren bir korkunun yansımasıdır. Geçmişte işsizlik eğitimsizlikle ilişkilendirilirken, bugün birçok eğitimli insan da işsiz kalmaktadır. Çünkü iş artık “vasıfsız emeğin daha ucuz olduğu yerlere” taşınmıştır. “İşe yaramazlık kâbusu”nun bağlamı değişmiş olsa da bireylerin üzerindeki psikolojik yük devam etmektedir. Yazar, bu korkunun insan sermayesi ideolojisiyle nasıl birleştiğini anlatırken “Bildung” kavramına atıfta bulunur; bireyin eğitimiyle karakterini inşa etmesi beklentisi, küresel rekabet ortamında bir “zorunluluk” haline gelmiştir. Artık yetenek, sadece bir meziyet değil, ekonomik bir zorunluluktur.

Sennett, bu tartışmanın ardından zanaatkârlık ve meritokrasi kavramlarına yönelir. Zanaatkârlığı, “bir işi o işin kendisi için en iyi şekilde yapma arzusu”

olarak tanımlar. Bu yaklaşımda öz-disiplin, öz-eleştiri ve kalitenin kendiliğinden bir amaç oluşu temel ilkeler olarak öne çıkar. Örneğin, Harlem’de çalışan siyah temizlik işçilerinin, yaptığı işi “iyi yapma arzusu” sayesinde benlik değeri kazandığını anlatan Bonnie Dill’in çalışmasına referans verir (Sennett, 2024, s. 63-76). Zanaatkârlıkla ilişkili olarak Sennett, meritokrasinin tarihsel gelişimini Rönesans’tan örneklerle açıklamaktadır. Benvenuto Cellini’nin otobiyografisinden yararlanarak, yeteneğin miras sistemiyle çatışmasını ve liyakatin özerklikle özdeşleştirilmesini vurgular. Ancak modern meritokrasi, bireyleri tek kişilik “demir kafes”lere hapseder; çünkü bu sistem yalnızca seçimi değil, aynı zamanda dışlamayı da içerir (Sennett, 2024, s.102-112).

Bölümün üçüncü kısmında, yetenek değerlendirmesinin daha soyut bir düzeye, “potansiyel kabiliyet” alanına kaydığı anlatılır. Sennett, bu yeni ölçüm biçiminin, bireyin geçmiş başarıları veya mevcut becerilerinden çok, gelecekte “ne olabileceği”ne odaklandığını ifade eder. Abraham Maslow’un insan gelişimi kuramı ve Amartya Sen’in kapasite yaklaşımı bu analizde destekleyici teorik arka plan olarak kullanılır. Bu noktada, Zygmunt Bauman’ın “akışkan modernlik” kavramı devreye girer: Sürekli hareket eden birey, derinlikli beceriler değil, süreç becerileriyle değerlendirilir (Sennett, 2024, s. 84-89).

Sennett, son olarak bilginin ve iktidarın yeni kapitalist düzende nasıl şekillendiğini tartışır. Bilgi artık bağlamdan kopuk, sürekli yenilenen ve standartlaştırılmış bir üretim nesnesine dönüşmüştür. Programcıların yazılım geliştirme süreçlerindeki deneyimlerinden yola çıkarak, kaliteye değil piyasaya göre iş üretiminin “zanaatkâr etiğini” nasıl yok ettiğini anlatır. Bu durum, bireyin içsel tatminini ve üretim etiğini zedelerken, “işe yararlığın” artık simgesel bir statü aracı haline geldiğini gösterir (Sennett, 2024, s. 89-94).

Tüketim Toplumunda Siyasetin Çözülüşü

Richard Sennett, kitabının üçüncü bölümünde tüketim kültürünün yalnızca piyasayı değil, siyasal yaşamı da dönüştürdüğünü ileri sürer. Ona göre modern kapitalizm, bireyin arzu ve beklentilerini sadece ekonomik düzlemde değil, aynı zamanda kamusal alandaki konumunu da biçimlendirecek şekilde yönlendirir. Tüketim, yalnızca nesneleri değil; duyguları, kimlikleri ve en sonunda yurttaşlığı da kuşatır.

Bölümün ilk kısmında, Sennett tüketim kültürünün bireyde oluşturduğu “kendi kendini tüketen tutku” kavramını tartışır. Bu kavram, kişinin bir nesneye duyduğu yoğun arzunun, nesneye ulaşıldığında hızla sönmesiyle oluşan psikolojik kısır döngüyü ifade eder. Yazar, Balzac’ın karakterlerinden yola çıkarak, arzunun kendisinin nesneden daha değerli hale geldiği bir yapıyı analiz eder. Bu durumun ekonomiyle nasıl birleştiğini açıklarken, “planlı eskime” (ürünlerin bilinçli biçimde kısa ömürlü üretilmesi) ve “moda makinesi” (reklamcılık aracılığıyla yapay arzu üretimi) kavramlarına da yer verir. Tüketim kültürünün bu özelliği, Sennett’e göre bireyin arzularını sonsuz kılar; çünkü beklentinin kendisi artık en

büyük haz kaynağıdır. Buradan hareketle, günümüz insanının neden sahip olduğu şeyleri kolayca terk edip yenilerini arzuladığı açıklanır. Bu düşünce, reklamcılığın bireyi edilgen bir nesne olarak konumlandığı varsayımını aşar; bireyin bu döngüde aktif bir rolü olduğunu savunur. Sennett, örnek olarak elektronik eşyaların giderek daha yüksek kapasitelerle üretilmesini ama hiçbir zaman tam kapasite kullanılmamasını gösterir. Bu tür tüketicileri “güç tüketicileri” olarak tanımlar; örneğin, çocuk taşımak için kullanılan dev SUV araçlar ya da aşırı yazılımla yüklü kişisel bilgisayarlar buna örnektir (Sennett, 2024, s. 99-102).

Bölümün ikinci kısmında, yazar “markalaşma ve güç” ilişkisine odaklanır. Sennett’e göre modern tüketim, ürünün maddi niteliğinden çok, taşıdığı hikâyeye ve simgeye odaklanır. Sharon Zukin’in araştırmasına atıf yaparak, tüketicilerin artık zanaatkâr bir üretici gibi düşünmeleri gerektiğini belirtir; çünkü üretim süreciyle doğrudan ilişkileri kalmamıştır. Bu da tüketicinin, bir ürünün fiziksel özelliklerinden çok, onun “imajı” ve “temsili ettiği şey” üzerinden karar vermesine neden olur (Sennett, 2024, s. 102-112). Sennett, bu noktada tüketim alanının teatral yapısını vurgular. Tüketici, tıpkı bir oyun seyircisi gibi, gördüklerine inanmayı “gönüllü olarak askıya alır.” Wal-Mart gibi büyük mağazaları tiyatral alanlar olarak tanımlar. Burada amaç, tüketiciye nesnelerin gerçek değerini değil, hayal ettirdiği değeri satmaktır. Bu teatral atmosferin, tüketicinin arzularını manipüle eden bir oyun alanına dönüştüğü savunulur.

Son olarak, Sennett “tüketici olarak yurttaş” kavramı üzerinden siyasal alandaki dönüşüme eğilir. Yazar, Silikon Vadisi’ndeki Xerox Park ve MIT Media Lab gibi laboratuvarları örnek vererek, bu alanlarda bireylerin yaratıcı üretim yoluyla özgürleştiklerini gözlemlediğini anlatır. Ancak bu özgürlük, piyasa koşullarına bağlı olduğundan demokratik yurttaşlık bilincini geliştirmekten çok uzak kalmaktadır. Hannah Arendt’in “agora” modelinden yola çıkarak Sennett, tüketim kültürünün siyaseti de bir tür “pazarlama kampanyası”na dönüştürdüğünü vurgular (Sennett, 2024, s.112-125). Siyaset, bu bağlamda, yurttaşların inisiyatif aldığı bir katılım biçimi olmaktan çıkıp, seyirci-tüketicilerin etkisiz desteğine dayalı bir tiyatroya dönüşmüştür. Tıpkı reklamlarda olduğu gibi, politik figürler de birer marka haline gelmiş; vaatler ise ürün ambalajları gibi paketlenmiştir. Sennett bu noktada, bireyin siyasi süreçlere yalnızca edilgen bir tüketici olarak katıldığını ve bu nedenle gerçek dönüşüm potansiyelinin törpülendiğini ileri sürer.

Yeni Kapitalizmde Anlam Arayışı: Anlatı, İşe Yararlık ve Zanaatçılık Üzerinden Kültürel Bir Direniş

Richard Sennett’in Yeni Kapitalizm Kültürü adlı eserinin "Zamanımızda Toplumsal Kapitalizm" başlıklı son bölümünde yer alan “anlatı, işe yararlık ve zanaatçılık” kavramları, yazarın kapitalizmin kültürel dönüşümüne ilişkin eleştirisinin temel eksenini oluşturur. Bu üç kavram, bireyin modern kurumsal düzende anlamlı bir yer edinme çabası bağlamında hem etik hem de yapısal direnişin ipuçlarını sunar. Sennett’in yaklaşımı, dışsal bilimsel kaynaklardan çok,

kendi etnografik gözlemleri, önceki kavramsal birikimi ve bireysel deneyimlerine dayanmaktadır.

İlk olarak "anlatı" kavramı, parçalanmış kurumsal zamanın bireyler üzerindeki etkilerini aşmaya yönelik bir kültürel öneri olarak sunulur. Sennett, bireylerin yaşam öykülerini bütünsel bir biçimde kurgulamasını zorlaştıran kısa vadeli iş ilişkilerinin anlatı gücünü zayıflattığını vurgular. Buna çözüm olarak, özellikle ABD ve Britanya'da geliştirilen "paralel kurum" örneklerini değerlendirir. Bu kurumlar, klasik sendikal yapılardan farklı olarak, işçilerin sosyal dayanışmasını ve bireysel sürekliliğini desteklemeyi hedefleyen yapılar olarak ele alınır. Boston'da kadın çalışanlara yönelik geliştirilen uygulamalar, bireysel deneyimlerin sürekliliğini sağlayacak kolektif bağların yeniden üretimine imkân tanır. Sennett bu bağlamda bireyin anlatıya katılımının önemini vurgularken, yaşam deneyimini yeniden yapılandırma kapasitesini ön plana çıkarır.

"İşe yararlık" ise yazarın meşruiyet ve aidiyet ilişkisi bağlamında değerlendirdiği bir diğer kavramsal çerçevedir. Sennett, kamu hizmetlerinde çalışan bireylerin - özellikle de düşük ücretli ve görünmez emek sahiplerinin- bu işleri sadece ekonomik nedenlerle değil, toplumsal olarak tanınmak ve statü kazanmak için de sürdürdüklerini aktarır. Bu bağlamda, kamu hizmetinin bireye tanıdığı meşruiyet, sadece işlevsel değil, aynı zamanda sembolik bir anlam taşır. Göçmen hastane personelinden rütbesiz askerlere kadar uzanan örneklerde, devletin sağladığı statü, bireylerin kurumsal bağlılıklarını ve toplumsal rollerini anlamlandırma süreçlerinde kritik rol oynar. Bu yaklaşımda Sennett, gözleme dayalı bilgiler aracılığıyla, kamusal emeğin değeri üzerine güçlü bir etik vurgu yapar.

Son olarak "zanaatçılık" kavramı, Sennett'in bireysel eylemi anlamlı kılma çabasında en çok önem verdiği etik tutumu temsil eder. Zanaatkâr, yalnızca teknik yeterliliğe sahip kişi değil; işine duyduğu içsel bağlılıkla hareket eden, yaptığı işi en iyi şekilde yapmayı amaçlayan bireydir. Bu, yalnızca faydaya değil, niteliğe dayalı bir etik anlayışı ifade eder. Modern meritokrasi anlayışının işlevselliğe odaklandığı noktada, zanaatkâr, emeğin sürecine ve estetiğine değer atfederek farklı bir pozisyon alır. Bu yönüyle zanaatkâr figürü, değişim baskısı altındaki modern özneye karşı bir alternatif sunar. Yazar burada, kendi düşünsel çerçevesini temel alarak, bireysel bağlılığın anlamını sorgulamakta ve özneleşme sürecinde bu bağlılığın merkezi rolünü tartışmaktadır.

Bu üç kültürel değerın ortak noktasında, bireyin kurumsal yüzeysellik karşısında derinlik arayışı yer almaktadır. Sennett, bireyin parçalanmış iş yaşamı, toplumsal güvencesizlik ve kurumsal sadakatsizlik gibi sorunlar karşısında, anlam üretme kapasitesini kaybetmemesi için kültürel araçlara ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu araçlar, bireyin kendi yaşamını kurma, başkalarıyla ilişkilendirme ve emeğine değer biçme biçimlerini dönüştürebilir.

Sonuç olarak, Yeni Kapitalizm Kültürü adlı eserin bu son bölümü, sistem karşıtı bir manifestodan çok, bireyin kurumsal akışkanlık içinde özne kalabilmesine

yönelik kültürel dayanaklar önermektedir. Sennett'in yaklaşımı, bilimsel referanslara yaslanmak yerine, anlatı gücü yüksek gözlemler ve kavramsal çözümlemeler üzerinden ilerlemektedir. Kitap, bireyi edilgen bir tüketici olarak değil, toplumsal yapının içinde direnç gösterebilecek bir aktör olarak düşünmeye davet eder. Bu yaklaşım, çağdaş kapitalizmin yarattığı kültürel boşluklara karşı bireysel etik tutumların değerini hatırlatmaktadır.

Sonuç

Richard Sennett'in Yeni Kapitalizmin Kültürü adlı eseri, küreselleşmenin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel düzeyde yarattığı dönüşümleri derinlemesine sorgulayan bir metindir. Bu kitap üzerinden yapılan çözümleme, eğitim sisteminin de bu dönüşümden önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Sennett'in kavramsallaştırdığı "kurumsal çözülme", "performansa dayalı değerlendirme", "yetenek miti" ve "tüketici-yurttaş" gibi temalar, çağdaş eğitimin teknikleşen, araçsallaşan ve anlamdan uzaklaşan yapısını sorgulamamıza imkân tanımaktadır.

Bu bağlamda Sennett'in analizleri yalnızca bir kapitalizm eleştirisi değil; aynı zamanda eğitim sistemi üzerine yeniden düşünülmesi gerektiğine dair güçlü bir çağrıdır. Özellikle bireyin karakterini şekillendiren değerlerin (anlatı, işe yararlık ve zanaatkârlık) kaybolması hem eğitimin yalnızca mesleki başarıya indirgenmesine hem de bireyin varoluşsal bütünlüğünün ihmal edilmesine neden olmaktadır. Bu aynı zamanda insanı kendi yaşamının ve tarihin öznesi haline getirecek bir yetkinlik düzeyinde yetiştirme süreci olarak görülmesi gereken "bildung" yaklaşımından da keskin bir kopuşu getirmektedir.

Geçtiğimiz elli yıl içerisinde biriken olağanüstü boyuttaki sermaye, yalnızca ekonomik güç anlamına gelmemiş; aynı zamanda neoliberal düşünce sisteminin temel zeminini oluşturarak yeni kapitalizmin zihinsel habitatını da şekillendirmiştir. Neoliberalizme eleştirel yaklaşımların odak noktası esasen çalışma koşulları ve örgütlü emeğe yönelmiş; buna karşın sermaye birikiminin düşünsel etkisinin gelecekteki kurumsal yapılar ve toplumsal yaşam üzerindeki derin yansımaları yeterince dikkate alınmamıştır. Bu durum sermayenin yalnızca üretim araçları üzerinde değil, düşünsel ve kültürel alanlarda da toplumsal aktörlerden bir adım önde olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu düşünsel boşluk, eğitim sisteminde de teknikleşmeyi, değerlerin aşınmasını ve bireyin anlam arayışının zayıflamasını doğurmuştur. Dolayısıyla Sennett'in analizleri, yalnızca mevcut durumu değil; aynı zamanda geleceğe dair eleştirel bir bilinç geliştirme gereğini de ortaya koymaktadır. Eğitim, bu bakışla değerlendirildiğinde, bireyi piyasaya hazır hâle getiren bir araç olarak görülmek yerine onun kendine özgü yaşam anlatısı kurmasına olanak tanıyan bir insanlaşma süreci olarak ele alınmalıdır.